

УДК 349.3
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i3.229>

К. В. Тодоріка

*аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-1038-3044*

ООН ТА МОП У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ ІЗ ВІЛ

У статті досліджено значення актів ООН та МОП у системі міжнародно-правового регулювання соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ. Встановлено, що ВІЛ/СНІД у сучасних умовах визнано пандемією, максимально мінімізувати негативні наслідки якої та у глобальній перспективі – подолати яку може ефективна система соціального захисту, яка має ґрунтуватися на міжнародних нормах, які є загальнолюдськими цінностями цивілізованого світу, що розробляються на основі вивчення, узагальнення та ретельного відбору найбільш цінних і універсальних національних норм, у зіткненні різних інтересів і думок і знаходженні в результаті консенсусу компромісного варіанту.

Визначено місце ООН у системі міжнародно-правового регулювання соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, яке впливає з реалізації відповідною міжнародною інституцією проголошених цілей її створення та функціонування, що полягають у здійсненні міжнародного співробітництва з питань вирішення міжнародних проблем, зокрема соціального та гуманітарного характеру, та заохочення розвитку поваги до прав і основних свобод людини. Проаналізовано зміст ключових міжнародно-правових актів ООН у сфері захисту прав людини та соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, зокрема.

Встановлено, що однією з перших міжнародних спеціалізованих інституцій, що здійснює нормотворчу діяльність у сфері праці та соціального захисту, була і залишається Міжнародна організація праці, положення актів якої мають надзвичайне значення для піднесення національної системи соціального захисту взагалі та соціального захисту окремих категорій осіб зокрема на більш високий рівень.

У статті відзначається, що міжнародно-правові акти ООН та МОП, у яких закріплені міжнародні стандарти соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, умовно можна поділити на загальні, які визначають керівні засади побудови системи соціального захисту усіх без виключення людей, та спеціальні, які з урахуванням наслідків ВІЛ/СНІДу для організму людини та суспільства, стану його поширеності закріплюють особливі типові форми (види) соціального захисту людей, які зазнали несприятливих наслідків відповідного соціального ризику. Більшість із загальних та спеціальних міжнародних документів ООН та МОП, що визначають стандарти соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, ратифіковані Україною. Це вказує на те, що держава підтримує ключові напрями міжнародної політики щодо забезпечення основних прав людей загалом і людей, які живуть із ВІЛ, зокрема. Крім того, основні положення цих документів стали частиною законодавства України, у тому числі Конституції України.

Ключові слова: соціальний захист, соціальний ризик, люди, які живуть з ВІЛ, міжнародно-правове регулювання, міжнародні стандарти.

Todorika K. V. UN AND ILO IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF PEOPLE LIVING WITH HIV

The article examines the importance of UN and ILO acts in the system of international legal regulation of social protection of people living with HIV. It is established that HIV/AIDS in modern conditions is recognized as a pandemic, to minimize the negative consequences of which and in the global perspective – to overcome which effective social protection system can, which should be based on international norms, that are universal values of the civilized world, generalization and careful selection of the most valuable and universal national norms, in the conflict of different interests and opinions and finding a compromise as a result of consensus.

The place of the UN in the system of international legal regulation of social protection of people living with HIV, which follows from the implementation by the relevant international institution of the declared goals of its creation and functioning, which are based in international cooperation in solving international problems, including social and humanitarian nature and encouraging the development of respect for human rights and fundamental freedoms. The content of key international legal acts in the field of human rights and social protection of people living with HIV, in particular, is analyzed.

It was established that one of the first international specialized institutions carrying out rule-making activities in the field of labor and social protection was and remains the International Labor Organization, the provisions of which are crucial for raising the national social protection system in general and social protection of certain categories in particular.

The article notes that the international legal acts of the UN and the ILO, which enshrine international standards of social protection of people living with HIV, can be divided into general, which determine the guidelines for building a social protection system for all without exception, and special, which taking into account the consequences of HIV/AIDS for the human body and society, the state of its prevalence is fixed by special typical forms (types) of social protection of people who have suffered adverse consequences of the corresponding social risk. Most of the general and special international documents of the UN and the ILO, which define the standards of social protection of people living with HIV, have been ratified by Ukraine. This indicates that the state supports the key directions of international policy to ensure the fundamental rights of people in general and people living with HIV in particular. In addition, the main provisions of these documents have become part of the legislation of Ukraine, including Constitution of Ukraine.

Key words: social protection, social risk, people living with HIV, international legal regulation, international standards.

Постановка проблеми. ВІЛ і СНІД є серйозною загрозою для розвитку, прогресу і стабільності людського суспільства, і їх викорінення повинно залишатися одним із глобальних напрямів діяльності кожної держави та міжнародного співробітництва.

Як відзначає Генеральна Асамблея ООН у Політичній декларації з ВІЛ/СНІД: активізація зусиль із викорінення ВІЛ/СНІД від 10 червня 2011 року № А/RES/65/277, «епідемія ВІЛ є безпрецедентною людською катастрофою, яка завдає величезних страждань країнам, громадам і сім'ям у всьому світі». Понад 30 мільйонів людей померли від СНІДу, і приблизно 34,2 млн людей живе з ВІЛ. Щороку приблизно 2,5 мільйона людей заражаються ВІЛ і близько 1,7 мільйона людей помирають від пов'язаних зі СНІДом причин. Понад 16 мільйонів дітей залишилися сиротами через СНІД [1]. В Україні за перші чотири місяці 2021 року було зареєстровано 5256 нових випадків ураження ВІЛ, серед яких 17 нових випадків інфікування ВІЛ серед молоді та 31 випадок серед дітей віком від 0–14 років [2]. У сучасних умовах ВІЛ та СНІД поступово виходять за межі медичної проблеми і перетворюються на громіздку соціальну проблему, вирішити яку покликана система соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ.

Для регулювання відносин соціального захисту велике значення мають міжнародні норми, які розробляються на основі вивчення, узагальнення та ретельного відбору найбільш цінних і універсальних національних норм, у зіткненні різних інтересів і думок і знаходженні в результаті консенсусу компромісного варіанту. Такі норми є загальнолюдськими цінностями та визнані у цивілізованому світі взірцевими.

Аналіз останніх досліджень. Міжнародні стандарти соціального захисту, у тому числі й людей, які живуть із ВІЛ, неодноразово досліджували у своїх наукових публікаціях такі вчені, як: Н.Б. Болотіна, К.В. Бориченко, А.О. Гудзь, В.Л. Костюк, С.М. Прилипка, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, М.М. Шумило, А.М. Юшко та ін. Водночас, з огляду на динамічність міжнародної нормотворчої діяльності ООН та МОП у сфері прав людини, постійне підвищення рівня міжнародних стандартів соціального захисту, питання визначення місця названих міжнародних інституцій у системі міжнародно-правового регулювання соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, не втратили своєї актуальності.

З урахуванням вищевикладеного метою цієї наукової статті є дослідження значення актів ООН та МОП для розвитку системи соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, в Україні.

Виклад основного матеріалу. Організація Об'єднаних Націй посідає ключове місце у системі захисту прав і свобод людини у світі загалом

і людей, які живуть із ВІЛ, зокрема. Так, однією з цілей створення та функціонування ООН у ст. 1 її Статуту визначено «здійснення міжнародного співробітництва з питань вирішення міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру та заохочення розвитку поваги до прав людини й основних свобод всіх, без відмінностей залежно від раси, статі, мови та релігії». Саме тому прийняті ООН міжнародні акти є засадничою складовою частиною захисту прав і свобод людини й основою для формування національної політики держав щодо людей, які живуть із ВІЛ. До таких базових документів, які так чи інакше стосуються соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, належать: Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Декларація прав дитини 1959 року тощо.

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, є основним міжнародно-правовим актом, покликаним забезпечити дотримання прав та свобод людини, рівності всіх людей в їхніх правах та гідності, а також особистої безпеки (недоторканності). Відповідно до ст. 22 Декларації кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення та здійснення необхідних для підтримання її гідності та вільного розвитку особистості прав в економічній, соціальній і культурній сфері за допомогою національних зусиль та міжнародного співробітництва відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Відповідні положення знайшли своє відображення у змісті Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року, ст. 9 якого проголошено право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування. Пактом передбачено, що держави, які беруть участь у ньому, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (ст. 12).

Реалізацію прав і основних свобод людини визнано одним із важливих напрямів зниження схильності до ризику інфікування ВІЛ/СНІД у Декларації про прихильність справі боротьби з ВІЛ/СНІДом від 27 червня 2001 року. Декларацією передбачено, що з цією метою має бути забезпечений доступ людей, серед іншого, до освіти, працевлаштування, охорони здоров'я, соціальних і медичних послуг, попередження, підтримки і лікування з дотриманням принципів конфіденційності та недоторканості приватного життя.

У Політичній декларації з ВІЛ і СНІДу: прискореними темпами до активізації боротьби з ВІЛ та припинення епідемії СНІДу до 2030 року від 7 червня 2016 року визначено, що особливе

значення для досягнення проголошеної мети має вирішення проблем забезпечення доступу людей до якісного, орієнтованого на інтереси людини медичного обслуговування, заохочення реалізації права на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я та благополуччя, всезагального доступу людей до системи соціального захисту, посилення ефективності систем охорони здоров'я та соціального захисту, включаючи загальні системи, на місцевому, національному та міжнародному рівнях, комплексних заходів боротьби з інфекційними захворюваннями та ВІЛ/СНІДом та готовності вживати заходів у зв'язку з новими спалахами захворювань, яким стало у 2020 році масове поширення у світі коронавірусної хвороби COVID-19.

Одним із Міжнародних принципів з ВІЛ/СНІДу і прав людини, сформульованих Управлінням Верховного комісара ООН із прав людини спільно з Об'єднаною Програмою ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС) у 2006 році у об'єднаній редакції, є визначення профілактики, лікування та догляду взаємодоповнюючими елементами єдиного комплексу дієвих заходів боротьби з ВІЛ. Лікування, догляд і підтримка повинні включати в себе антиретровірусні та інші лікарські препарати, засоби діагностики, якісне харчування, соціальну, духовну, психологічну підтримку, догляд в умовах сім'ї, общини, на дому. Виходячи з принципів прав людини, забезпечення доступу до вказаних заходів передбачає не лише їх наявність, прийнятність та високу якість, але й фізичну та економічну доступність для всіх.

«90–90–90» Амбітні цілі щодо розширення доступу до лікування ВІЛ, підготовлені ЮНЕЙДС у 2014 році, визначили нові глобальні цілі щодо подолання епідемії ВІЛ-інфекції. Документ є частиною Стратегії прискорення ЮНЕЙДС (Fast-Track), метою якої є організація заходів із протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу у країнах із низьким і середнім рівнями доходу та подолання епідемії до 2030 року. Цим міжнародно-правовим актом визначено, що застосування підходу ЮНЕЙДС дасть змогу попередити до 2030 року приблизно 28 млн нових випадків ВІЛ-інфекції, 21 млн смертей, зумовлених СНІДом, уникнути додаткових витрат у зв'язку з ВІЛ у розмірі 24 млрд доларів США та взагалі ліквідувати глобальну пандемію ВІЛ-інфекції.

Однією з перших міжнародних спеціалізованих інституцій, що здійснює нормотворчу діяльність у сфері праці та соціального захисту, була і залишається Міжнародна організація праці, однією з цілей діяльності якої, відповідно до положень Декларації відносно цілей і завдань Міжнародної організації праці від 10 травня 1944 року, є розширення соціального захисту з метою забезпечення доходу нужденних та повного медичного обслуговування.

Численні конвенції та рекомендації МОП закріплюють міжнародні стандарти соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, та мають надзвичайне значення для піднесення національної системи соціального захисту взагалі та соціального захисту окремих осіб зокрема на більш високий рівень. Так, у разі ратифікації конвенцій МОП Верховною Радою України вони підлягають безпосередньому застосуванню та мають пріоритет перед національним галузевим законодавством, положення таких конвенцій МОП можуть включатися у тексти законів України, впливати на законотворчий процес шляхом забезпечення дотримання відповідних міжнародних стандартів прийнятими актами внутрішнього національного законодавства. Як влучно зазначає О.Ю. Білоус, «положення як ратифікованих, так і не ратифікованих конвенцій МОП, які встановлюють більш високий рівень забезпечення соціальних прав і гарантій, порівняно з нормами національного законодавства, також застосовуються під час ведення колективних переговорів з укладення колективних угод і колективних договорів і в текстах зазначених актів соціального діалогу» [3, с. 11], які стосуються врегулювання не лише трудових, але й соціально-економічних відносин, узгодження інтересів працівників і роботодавців.

Серед актів МОП, якими закріплені міжнародні стандарти соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, визначальне місце займає Конвенція Міжнародної організації праці № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення від 28 червня 1952 року, якою передбачено, що: захищеним особам, які перебувають у стані, що потребує медичного обслуговування профілактичного або лікувального характеру, гарантується надання допомоги, яка охоплює щонайменше обслуговування лікарем загальної практики, включаючи візити додому, обслуговування спеціалізованим лікарем стаціонарних або амбулаторних хворих у лікарнях та таке саме обслуговування, яке може надаватися поза лікарнями, надання основних фармацевтичних засобів, які приписав лікар або інший кваліфікований практик, і госпіталізацію в разі необхідності (ст. 7, 10); захищені особи можуть отримати допомогу через спричинену хворобливим станом непрацездатність, яка надається протягом усієї тривалості охоплюваного ризику, за винятком того, що вона може бути обмежена 26 тижнями для кожного випадку захворювання і не виплачуватися за перші три дні призупинення заробітку (ст. 13–14, 18).

Міжнародні стандарти соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, передбачені також положеннями Конвенції МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики від 22 червня 1962 року, відповідно до ст. 1 якої «вся політика повинна бути спрямованою на досягнення

добробуту й розвитку населення, а також на заохочення його прагнення до соціального прогресу», під час планування соціальної політики основний акцент має робитися на забезпечення добробуту населення (ст. 2).

Спеціальні стандарти соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, сформульовані у Посібнику з питань ВІЛ/СНІДу у сфері праці, розробленому МОП у червні 2001 року, положеннях Рекомендації МОП № 200 щодо ВІЛ/СНІДу та сфери праці від 2 червня 2010 року, Конвенції МОП № 190 про викоринення насильства та домагань у сфері праці від 21 червня 2019 року та Рекомендації до неї № 206 тощо, якими визнано епідемію ВІЛ/СНІДу глобальною кризою сьогодення і однією з найбільш серйозних загроз для соціального прогресу та розвитку, визначено заходи, які сприятимуть пом'якшенню наслідків поширення епідемії, поліпшенню становища працівників та їх сімей, а також забезпеченню соціального захисту, необхідного для подолання хвороби.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що існування названих та численних інших актів ООН та МОП, які визначають стандарти соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, свідчить про визнання ВІЛ/СНІДу важливою проблемою, яка потребує вирішення із застосуванням не лише національних зусиль кожної конкретної держави, але й за сприяння міжнародних інституцій та залучення соціальних партнерів з метою недопущення дискримінації таких осіб, зокрема й забезпечення їх гендерної рівності, що може бути максимально пом'якшена із застосуванням таких ключових

заходів, як ефективний скринінг, забезпечення конфіденційності, профілактика, догляд та підтримка інфікованих.

Водночас міжнародно-правові акти ООН та МОП, у яких закріплені міжнародні стандарти соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, умовно можна поділити на загальні, які визначають керівні засади побудови системи соціального захисту усіх без виключення людей, та спеціальні, які з урахуванням наслідків ВІЛ/СНІДу для організму людини та суспільства, стану його поширеності закріплюють особливі типові форми (види) соціального захисту людей, які зазнали несприятливих наслідків відповідного соціального ризику. Більшість із загальних та спеціальних міжнародних документів ООН та МОП, що визначають стандарти соціального захисту людей, які живуть із ВІЛ, ратифіковані Україною. Це вказує на те, що держава підтримує ключові напрями міжнародної політики щодо забезпечення основних прав людей загалом і людей, які живуть із ВІЛ, зокрема. Крім того, основні положення цих документів стали частиною законодавства України, у тому числі Конституції України.

Література

1. ЮНЕЙДС. Глобальна епідемія СНІД: факти і цифри (18 липня 2020 р.). URL: www.unaids.org/
2. В Україні з початку року від СНІДу померло понад 700 людей. URL: <https://ua.112.ua/>
3. Білоус О.Ю. Конвенції Міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2017. 20 с.